

Göran Therborn

VPK-kongressen (1969): Modernisterna vid skiljevägen

[Ur *Zenit* 15/1969. Artikeln togs inte emot särskilt nådigt av VPK:s partistyreelse, som i december 1969 avslög Therborns medlemsansökan med hänvisning till denna artikel, se W Schmidt, [C-H Hermansson - En politisk biografi](#), 2005, s. 475 – sidhänvisningen är till bokupplagan *]

Zenits analys av VPK i förra numret skrevs under sommaren, innan vi fick tillgång till kongressmaterialet och före den 22. partikongressen. Artikeln innehöll några smärre felaktigheter, bl a beroende på att korrekturändringar inte blev realiserade. Så var fallet med uppgiften om VPK och de diplomatiska förbindelserna med Sovjet, som inte skulle avbrytas utan bara frysas ned. Redan det ett anmärkningsvärt krav på en kapitalistisk stat som Sverige i förhållande till en icke-kapitalistisk. (Hermanssons 'krav' på Kosygin och Brezjnevs avgång är en annan sak.) Vi uppgav fel år för den förändring i DU som förde Kjell Johanson till makten: den ägde rum 1964, dvs kort efter Hermanssons tillträde i SKP. Däremot kan vi inte tillmötesgå några krav på hänsynstagande till advokat Hans Göran Francks framtida sossekarriär. Oavsett hr Francks 'förvåning' i *DN* den 21/9 kvarstår som faktum att han deltog i de preliminära SF-diskussionerna i Stockholm.

Huvuddragen i vår analys består, inklusive dess slutsatser: den kritiska bedömningen av Hermansson och modernisterna, den nya uppstramningen av partiet som en övergång från en variant av revisionismen till en annan, den mörka bilden av partiets situation och utvecklingsmöjligheter, den radikala oppositionen litenhet. Partistyrelsens motionsutlåtande och kongressen avvisar fortfarande leninismen och kraven på en fundamental förändring av 1967 års program. Från en del organisationer hade radikala programmatiska motioner inkommit. Åtminstone i ett par viktiga fall visade det sig enbart vara en faderlig välvilja mot de VUF-are som hade skrivit dem, inte någon politisk medvetenhet.

På en punkt ger utgången av kongressen — tillsammans med SIFO-siffrorna från augusti 1969 — anledning till en omvärdering. I stället för att vara 'mycket troligt' ter det sig nu ganska osannolikt att VPK kan klara 4-procentsspärren i 1970 års val. De centrala programmatiska uttalandena gav ingen konkret vägledning för en politisk uppräckning, kongressdebatten gav ingen samling och arbetsentusiasm, den nya partistyrelsens sammansättning borgar inte för någon kraftfull och idérik ledning.

Den 'revolutionär' retoriken och verkligheten

Sällan har det på SKP-VPK:s kongresser från ledande håll talats så mycket om revolution och det revolutionära partiet som på den senaste kongressen. Framför allt Hermanssons tal präglades

* Så här beskriver Schmidt saken:

'Möjligen hade Therborn varit något försiktigare i sin karakteristisk av Hermansson om han hade haft tillfälle att tjuvlyssna till partiledningens diskussioner efter denna kongress, till exempel på styrelsemötet i början av december. Under dagordningspunkten 10 behandlades Therborns medlemsansökan. "Efter en längre debatt", förmäler protokollet, "beslöt PS med 20 röster mot 11 att rekommendera vpk-Malmö att icke för närvarande ta med Göran Therborn som medlem i partiet." I debatten hänvisades "till den starkt negativa kritik av partiet som Göran Therborn gör i en artikel i *Zenit* 15/69", det vill säga i just den artikel som citerats ovan. Protokollet upplyser också om att det var två styrelseledamöter som anförde reservationer mot beslutet: "modernisten" Bo Hammar och Hermansson, "den svenska arbetarrörelsens Hamlet". Efter detta styrelsemöte anklagades Hermansson av flammanfalangen eller — för att använda en ideologisk-politisk karakterisering — av den *arbetarkommunistiska* oppositionen att ha försökt "slussa in trotskisten Therborn i vpk". Hade detta lyckats, hävdade Alf Lövenborg, då hade "andra trotskistiska element följt efter", för att "inifrån föra över partiet på trotskistiska positioner". Men de "klassmedvetna krafterna", som har en starkare representation i den nyvalda partistyrelsen, kunde omintetgöra dessa planer.'

härav och innehöll flera fina korn. Exempelvis: 'Vår ställning som ett revolutionärt parti, som ett kommunistiskt parti på marxistisk grundval betyder att vi inte kan spela rollen av stödparti till andra partier. Vi kan inte heller begränsa oss till att vara något slags välvillig pådrivare till socialdemokratien ...' Liknande ordalag använder förslaget till arbetsprogram.

Kongressen gav här en värdefull såväl fysikalisk som politisk lärdom genom att besvara frågan: Hur mycket väger vackra ord? Svar: vikten på det papper de är skrivna på, inte mindre, inte mer. Huvudföredraganden av arbetsprogramförslaget, metallaren Börje Svensson (en av de duktigaste modernisterna) menade i sin plädering, att det gällde att få LO- och förbundsledningarna att 'hålla kvar vid radikalismen' från sina kongresstal och att få till stånd en ny facklig strid i stil med ATP, dvs den socialdemokratiska reformismens stora triumf. Stödparti? En av de nyvalda ledamöterna i det revolutionära partiets styrelse, Carsten Thunborg (tidigare intimt lierad med den grupp som 1968 öppet agerade för SAP inom VPK) menade att två av de allra viktigaste uppgifterna i den fackliga kampen var att föra ut kravet på att de redan av socialdemokratien beslutade reformerna om 40-timmarsvecka och 4 veckors semester skulle genomföras omedelbart. Välvillig pådrivare? Den partistyreelse som ska leda arbetet på revolutionen är partiets mest högerorienterade under 60-talet.

Två små scener ur verkligheten blixtbelyser tillståndet i partiets centrum.

Scen I.

Tid: sommaren 1969.

Roller: Hög Partiman tillhörande partiledningens kärna, ung kommunist.

Ung kommunist: Partiledningens ställningstagande i den här frågan är för djävligt.

Hög Partiman: Vilken partiledning? Jag vet inte att vi har någon partiledning.

Scen II

Tid: september 1969.

Plats: Medborgarhuset i Stockholm.

Dekor: VPK:s 22. kongress.

Roller: revolutionär partisekreterare, kommunistisk arbetare som just har talat för marxism-leninismen.

Revolutionär partisekreterare: Vad menar du med det här med leninismen?

Kommunistisk arbetare: Ja, jag talade ju bl a om Lenins organisationsprinciper.

Revolutionär partisekreterare: Men det är ju den demokratiska centralismen. Den ska vi ta ställning till i samband med stadgarna.

Kommunistisk arbetare (förvånat dröjande): Jaa, så är det ju bl a Lenins teori om imperialismen.

Revolutionär partisekreterare: Men det var ju inte Lenin som hittade på den utan en engelsk filosof, Hobson.

Kommunistisk arbetare: Det vet inte jag, men som kommunist håller jag mej i alla fall till Lenin.

Vad hade majoriteten av kongressombuden och partiets aktiva medlemmar hoppats på och väntat sig av den 22. partikongressen? Ett klagörande av de ideologiska motsättningarna i partiet och en möjlighet att ta ställning och rensa luften. I stället fick de en skendebatt i tidningsfrågan och mygel och smussel kring partistyreelsevalet. En samlande ideologisk linje, som de kan gå ut på fältet med. I stället fick de ett halvdant valprogram och en ökad ideologisk söndring. Konkret vägledning för hur kommunisterna ska agera på arbetsplatser och i bostadsområden för att lösgöra den nya radikalismen i frågor om klassamhället, basdemokrati på olika samhällsområden, om lokaliseringsproblemen osv från socialdemokratiska illusioner, vilka gjort partiet alltmer

isolerat. Detta problem får de inte ens ställt av sina ledare. En organisatorisk uppryckning, som gör det möjligt att få arbetarna att ta partiet och dess i och för sig många gånger goda krav på allvar. I stället får de en kraftigt ökad makt för den ärkerreformistiska och nerkörda funktionärsapparat, som drev partiet i botten under Hagbergs sista år och som sedan presiderat över den organisatoriska upplösningen i partiet under Hermanssonepoken. Den 22. partikongressen var näst sista hållplatsen, före avgrunden.

Vissa begränsade men konkreta förbättringar hade av allt att döma varit möjliga. Främst två faktorer gjorde att de uteblev: frånvaron av ledarskap och en katastrofal taktik av modernisterna runt Tidsignal. Härigenom bestämdes kongressens resultat av konserverande tidspress och korridormygel, som bara de höger-markerade distriktsapparaterna behärskade. Arbetsprogrammets huvudprinciper blev aldrig klargjorda och genomdiskuterade. Dess slutliga form diskuterades inte alls. Kongresspresidiet drev igenom att någon som helst debatt om kandidaterna till partistyrelsen inte fick ske.

Ledarskap och brist på ledarskap

Vägvisarna för ett revolutionärt parti är av framför allt tre slag: teori, ideologi och ledarskap. Teorin är den historiska och dialektiska materialismen — analysen av kapitalismen och andra produktionssätt, teorierna om staten och revolutionen, kunskapsteorin osv. Ideologin är skapandet av revolutionär medvetenhet och kampvilja, bekämpandet av borgerliga, reformistiska och vänsteristiska idéer. Ledarskap är aktuell konkret analys — vilka är våra vänner, vilka är våra fiender? — skapande av de organisatoriska instrumenten — alltifrån partier och fraktioner till organ för utförande av specialuppgifter inom ramen för en given organisation och en given politisk huvudlinje och till att få hjulen att rulla i existerande organisationer — prioritering av omedelbara arbetsuppgifter, formulerande av paroller för en given uppgift och situation. I några få stora fall har en och samma person på ett lysande sätt kunnat förena alla dessa tre uppgifter, Lenin, Mao Tse-tung, Antonio Gramsci (på ett mera begränsat plan). Oftare är de skilda åt. Marx, och ännu mer Engels, var i första hand teoretiker. Rosa Luxemburg var trots försök på de två andra fälten huvudsakligen ideolog. Ho Chi Minh och Fidel Castro stora politiska ledare.

Teori, ideologi och ledarskap kräver olika talanger och olika skolning. Ledarskap kan existera i teoretisk form, dvs i teoretikerns analyser och konkreta förslag. Men för att sätta dessa i verket behövs något mer, praktisk erfarenhet och organisatorisk förmåga. Ingen kan studera sig till ledarskap. Teori kan också existera i praktisk form, dvs i ett revolutionärt partis konkreta praktik kan mer eller mindre omedvetet finnas uttryckt en mera generell teori, som teoretikern kan dra fram och på så sätt klargöra vikten av. Ett exempel på detta är den av Althusser påbörjade och inspirerade analysen av Lenins och bolsjevikpartiets revolutionsteori.

Ett slående intryck på VPK:s kongress var den så gott som totala frånvaron av ledarskap, av någonting som samtidigt vetenskapligt och politiskt konkret kunde ge vägledning för partiets arbete. Härigenom kom allt tal om revolution och om det berättigade i mycket av den revolutionära kritiken mot partiet att helt hänga i luften.

Ingen korrekt och konkret klassanalys gavs. Hermanssons slappa löntagarbegrepp klargjorde inte skillnaden mellan arbetarklassen och andra löntagargrupper, tjänstemän av olika slag. Därmed kunde problemet och förutsättningarna för en allians mellan arbetarklassen och de andra löntagarskikten inte formuleras och kontrasteras mot den socialdemokratiska linjen om en allians mellan arbetarklassen och den mest avancerade delen av monopolkapitalet.

Den ideologiska analysen i förslaget till arbetsprogram är vag och delvis falsk. Framgångarna för

SAP täcks inte av satsen: 'Människorna börjar inse hur falsk den borgerligt-socialdemokratiska synen är.' Därmed kan det för partiet brännande aktuella taktiska problemet med att den ökade progressiva medvetenheten och de växande sociala konflikterna infogas i den socialdemokratiska reformismen inte ens ställas, ännu mindre lösas. (Författaren till dessa rader har också anledning att självkritiskt skärskåda den här frågan, eftersom den visar ett glapp i analysen i *Zenit* nr 1-67 av reformismens minskade marginaler.)

I sitt skickliga och i många stycken briljanta samt av kongressen mycket uppskattade tal om arbetsprogrammet — ett tal som borgerliga massmedia helt logiskt i allmänhet inte ens omnämnde — pekade Jörn Svensson på allvarliga brister i partiet men gav inga anvisningar om hur de skulle avhjälpas. Förslaget till arbetsprogram är bortsett från en markant radikaliserad inledning och avslutning inte mycket annat än ett valpolitiskt smörgåsbord, som dessutom inte tillför den progressiva debatten något nytt. Varför och hur partiet ska driva de tre kampanjerna om Vietnam, löner, skatter och priser samt § 32 finns ingenstans klarlagt. Inte heller varför man inte vill använda partiets relativt solida förankring i Norrland en förankring som möjliggör en viss massaktivitet — till att driva en kampanj i lokaliseringsfrågorna. Ingen av de radikala talarna försökte samla den radikala koalitionen, som vår analys i förra numret angav som möjlig. Att denna till viss del skulle varit möjligt belyses av den respekt och uppskattning, som flera av Norrbottensdelegaterna privat och i korridorssnacket uttryckte för många av Anders Carlbergs inlägg. En av dem tog till och med ett initiativ för att få honom att återta sin avsägelse av kandidaturen till partistyrelsen.

Det modernistiska mellanspelets slut

Kongressens stora förlorare är den modernistiska grupperingen kring *Tidsignal* och Stockholmsdistriktets ledning. Av dess sju kandidater till partistyrelsen kom bara en, den som modernist minst markerade Bror Engström in i partistyrelsen. (Dessutom tillkommer några modernister från landet i övrigt.) Modernisterna, vars idéer det är som egentligen har utgjort det som kallats Hermanssonepoken, befinner sig nu i nästan exakt samma position som kretsen kring Norrskensflamman gjorde efter kongressen 1967: i bitter opposition till partiledningens nyorientering, med en egen tidning och halva av ett av de två största partidistrikten bakom sig.

Trots sin ideologiska oklarhet — där det enda riktigt klara var vissa vänstersocialistiska, icke-kommunistiska tankegångar — spelade modernisterna en objektiv progressiv roll i mitten på 60-talet: dess krav på intern demokrati, självständighet mot Sovjet, anknytning till nya idéer och nya sociala skikt fick till en tid partiet ur dess förlamning och isolering. När de sociala motsättningarna mot slutet av årtiondet skärptes och ställde akuta krav på teoretisk-ideologisk klarhet kunde modernisterna inte följa med, och de sista åren har de spelat en hämmande roll. Modernismen hade också ett andra grundfel.

Vår analys i förra numret angav några av orsakerna till modernisternas seger. Vad vi inte tog upp var deras sociala grundval. Denna var och är — inte de intellektuella i litterär eller antiintellektualistisk mening utan — de nya mer eller mindre 'intellektuella' löntagarskikten. Dessa utgör en nödvändig allianspartner för arbetarklassen och dess parti i utvecklade kapitalistiska samhällen. Men modernisterna vände på steken. Deras strävanden har mer eller mindre medvetet gått ut på att skapa ett parti präglat av dessa nya löntagarskikt — ideologiskt oklar 'modern' socialism, organisatorisk löslighet — med arbetarklassen som allianspartner. Modernisternas starka ställning i Stockholm beror framför allt på att de nya löntagarskikten är starkast där. I landet i övrigt är VPK till alldeles överväldigande del helt proletärt, och i den sociala miljö dessa organisationer verkar har man i allmänhet aldrig förstått — och direkt ställts inför — problemet

med alliansen mellan arbetarklassen och andra löntagarskikt och vilken klass som för ett socialistiskt parti måste vara grundvalen i en sådan allians. Att denna motsättning kommit att polariseras i relationen Stockholm—Norrbottnen har sin klart sociologiska förklaring: å ena sidan den högt utvecklade metropolen med dess stora tjänstesektor, å andra den underutvecklade, närmast koloniala kapitalismen.

Under de år som denna konflikt pågått har ingen av parterna kommit underfund med dess grunder. I stället har ytterpolerna låst sig i en hätsk och för båda parter ofruktbar polemik. Partistyreelsevalet belyser detta klart: både modernisterna och *Norrskensflamman*s chefredaktör blev utslagna, trots att de i rent sakliga meriter står högt över många av dem som blev invalda.

Efter 1968 års val var modernisternas ställning i VPK skakad. Inte därför att deras väljare hade svikit, tvärtom hade dessa varit mer trogna än andra av partiets väljare. Men därför att deras enda stöttepelare, valstatistiken, hade sviktat. Någon organisatorisk bas i partiet och någon klar ideologisk linje hade modernisterna aldrig skaffat sig. Genom sin centrala geografiska placering och traditionen med en markant stockholmsk överrepresentation i partistyrelsen hade de ändå vissa chanser att bevara en stor del av sina positioner några räknade t o m med möjligheten att flytta fram dem. Alla dessa chanser spelade modernisterna bort, på samma sätt som Flamman-gruppen spelat bort sina: isolationism från landet i övrigt och blind fixering vid sin sociologiska motpol.

Modernisterna ville inför kongressen framför allt en sak: stoppa tendenserna till en återgång till Hagbergeran. I detta syfte koncentrerade de sig på en uppgörelse med Flamman (kravet på avlägsnande av Löwenborg ur partistyrelsen) och stopp för flirten med Husaklinjen i Tjeckoslovakienfrågan (nytt fördömande av ockupationen). Båda operationerna lyckades, men läkaren dog och patienten är döende. I stället för att ta en öppen debatt och konfrontation med den moderat traditionalistiska, starkt högerorienterade grupp, som sedan kom att besätta majoriteten i partistyrelsen, valde modernisterna att i ett ögonblick då flertalet av partimedlemmarna vill ha något slags 'enhet' att med ultimativa metoder i valberedningen få bort huvudrepresentanten för den andra av partiets sociologiska ytterflyglar. Resultatet: kongressombuden fick aldrig klart för sig vad saken egentligen gällde, och majoriteten vände sig mot dem som utan att riktigt förklara varför redan från början vägrade att acceptera någon enhet i partiet.

Det stora hotet mot modernisterna utgjordes aldrig av den ganska isolerade Flammangruppen — vars ställning ytterligare försvagats sedan den började använda sig av en sådan omåttligt inskränkt hysteriker som Karl Staf — utan av distriktsapparaten från Hagbergstiden. Den spred ut att det var modernisterna och inte partistyrelsen som hade omöjliggjort ett effektivt VU-arbete och la därmed grunden för att Urban Karlsson invaldes till partistyrelsen med det tredje högsta röstetalet trots att han fallit igenom i partistyrelsenomineringen både i Stockholm och Göteborg. Genom kongresspresidiet styrde den debatten och organiserade framgångsrikt strykningsskampanjen mot modernisterna Dahl, Hammar och Johanson till förmån för den yttersta högerens representanter Thunborg och Söderkvist, vilka på så sätt hamnade i partistyrelsen trots att de inte ens lyckats bli valda som ordinarie kongressombud.

Egentligen var modernisternas nederlag bara nyttigt, i första hand för dem själva. Nu är linjerna klarare uppdragna, ingen kan hysa några illusioner om den nya partiledningen (De 17 partiledarösterna på Jörn Svensson tyder på att modernisterna har sagt upp förhållandet med Hermansson, ett förhållande som den senare aldrig velat göra till ett öppet och legalt äktenskap.) Modernisterna får tid att tänka och göra självkritik.

Modernisterna vid skiljevägen

Hur kan modernisterna döma sig själva till nya nederlag, ökad isolering, allmän desillusionering och passivisering? Ett sätt är att fortsätta vänta-på-Godot-leken med Hermansson. Denne är i flera avseenden en kapacitet och en charmerande person, i grunden säkert reformist fastän avsevärt radikalare än sin omgivning. Men i mångt och mycket är han den svenska arbetarrörelsens Hamlet. tvekande, osäker, mångtydig, nedtryckt av sitt tunga ansvar. Hans person kan inte lösa krisen i partiet, och inte heller kan han lösa modernisternas problem. Ett annat lika säkert sätt för modernisterna att göra slut på sig själva är att gräva ner sig i de positioner de nu håller: stå kvar på det dimmiga modernistiska programmet från 1964 och 1967 och försöka göra Storstockholm till ett modernistiskt mönsterdistrikt. Tillbakagången för och splittringen i de danska och norska SF-partierna visar att den vänstersocialistiska modernismen har spelat ut sin roll och kläms ihop mellan de nya revolutionärerna och den nya socialdemokratiska reformismen. Att gräva ner sig i stockholmsorganisationen betyder att gå samma tragiska väg som den gamla Höglunds-oppositionen i SAP. Att sluta som en kopia av den tragikomiske figuren Hjalmar Mehr vore ett otäckt slut för en man som Erik Karlsson, SKP:s kanske ledande ideolog. Och de som i radikal medvetenhet vänt ryggen åt socialdemokratin, vill de sluta i samma roll i VPK som de lämnade i SAP — en tolererad men evigt maktlös och utsiktslös opposition i Stockholms partiföreningar?

Å andra sidan har modernisterna stora möjligheter. De har en viss ställning i partiet. De är en i många stycken mycket kapabel och initiativkraftig grupp. Genom sina ideologiska färdigheter och sin geografiska placering har de kommit att inse nödvändigheten av allianser mellan arbetarklassen, de nya löntagarskikten och den radikala ungdomen — även om de tidigare betraktat denna nödvändighet i ett upp- och nedvänt perspektiv. Dessa faktorer ger dem möjlighet att bidra till programmet och linjen för ett revolutionärt kommunistiskt parti i ett utvecklat kapitalistiskt land. Ett parti som utgår från grundvalen i Lenins teori om revolutionen och staten. Ett parti som tillämpar den centrala ledning och den disciplin, grundad på djup ideologisk övertygelse och totalt engagemang för den revolutionära saken — något annat än den gamla byråkratiska centralism som tog sig uttryck i att distriktsombudsmännen sa till sina kongressdelegationer hur de skulle rösta — som är nödvändig för att motstå trycket från det samlade borgerliga samhället. Ett parti som kan skapa en allians mellan arbetarklassen, de nya löntagarskikten och den radikala studentrörelsen.

Detta förutsätter en ingående självkritik och självprövning — av synen på leninismen och den kommunistiska traditionen, av djupet i och omfånget av det egna socialistiska engagemanget, av arbetsstilen, av taktiken i partiet, av förhållandet till de icke-vänsteristiska revolutionärerna i VUF. En sådan självkritik har alla vi som några år varit aktiva på vänsterkanten ställts inför nödvändigheten av. Här ska inte sias om sannolikheten av att modernisterna, eller en del av dem, gör denna självkritik. Jag har bara pekat på alternativen och ställningstagandets betydelse.

Den revolutionära oppositionen

De klart medvetna revolutionärerna i VPK är få, och de hade inte väntat sig mycket av kongressen. Några framgångar nådde de inte heller. De lider av brist på ledning, samling och konkret perspektiv, och de lyckades inte att på kongressen få fram ett ställningstagande till olika linjer. Inte heller kunde de otvetydigt blottlägga huvudmotsättningen i partiet. Denna går inte mellan Norrbottenskommunisterna och de övriga. Bland de förra finns det både radikala och moderata, både dem för vilka lojaliteten mot Sovjetunionen som oktoberrevolutionens stat är ett inslag i en klart kommunistisk och revolutionär hållning och dem för vilka kommunismen i stort sett är lika

med lojalitet mot Sovjet, oavsett vilken politik som där bedrivs. Huvudmotsättningen går mellan revolutionärer och den reformistiska apparaten.

Denna proletära VPK-opposition spelar trots sin litenhet en betydelsefull roll för hela den revolutionära rörelsen. I kontrast till de i Sverige liksom i andra länder inneboende tendenserna i studentrörelsen till instabilitet, förvirring och kastningar mellan närsynt reformism och olika slag av vänsterism (från aktivistisk spontanism till bokdyrkan) har dessa kommunister en politisk stadga och en betydande grad av nödvändig praktisk erfarenhet. Det förefaller sannolikt, att utgången av VPK-kongressen kommer att stimulera dessa till ett mera målmedvetet och beslutsamt arbete. Säkert kommer de då att hämta inspiration från det centrala och positiva i den revolutionära student- och ungdomsrörelsen: militanta aktioner som Båstad och Kårhus-ockupationen och de seriösa teoretiska studierna. □

23.9.69.